

ТЕМА 6. ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ПРАВНИКАМИ

План:

1. Принципи взаємовідносин у професійному правничому середовищі
2. Етичні аспекти конкуренції між правниками
3. Колегіальність та взаємоповага як основа професійних взаємовідносин
4. Взаємодія представників різних правничих професій: етичний вимір
5. Етика поведінки правника в суді та під час професійних заходів
6. Реагування на неетичну поведінку колег: форми та методи
7. Культура професійної дискусії та критики
8. Проблема доносительства та етичні межі повідомлення про порушення колег
9. Репутація юридичної спільноти як колективна відповідальність

1. Принципи взаємовідносин у професійному правничому середовищі

Взаємовідносини між правниками є важливим елементом функціонування правової системи та здійснення правосуддя в цілому. Вони ґрунтуються на низці фундаментальних принципів, що забезпечують ефективну співпрацю та сприяють підтриманню високих стандартів професійної діяльності.

Основними принципами взаємовідносин у професійному правничому середовищі є:

– *Взаємоповага та довіра* – цей принцип передбачає визнання професійної гідності кожного правника незалежно від стажу, досвіду роботи чи процесуального статусу. У п. 58 Висновку Консультативної ради європейських суддів № 3 (2002) зазначається: «Судді, прокурори та адвокати повинні поважати один одного та виконувати свої професійні обов'язки у дусі взаємної поваги та довіри».

– *Принцип незалежності* – кожен правник діє автономно в межах своїх повноважень, поважаючи незалежність інших. Стаття 6 Основних принципів незалежності судових органів, схвалених резолюціями ГА ООН 40/32 та 40/146 від 1985 року, наголошує, що «принцип незалежності судових органів надає судовим органам право і вимагає від них забезпечення справедливого ведення судового розгляду та дотримання прав сторін».

– *Співпраця та колегіальність* – правники мають співпрацювати для ефективного вирішення правових конфліктів та забезпечення верховенства права. Стаття 12 Правил адвокатської етики зазначає, що адвокат повинен будувати свої відносини з іншими адвокатами на принципах порядності, чесності та колегіальності.

– *Добросовісність та чесність* – правники мають діяти чесно та добросовісно як щодо клієнтів, так і щодо колег по професії. Розділ III Кодексу професійної етики судді встановлює, що «суддя повинен проявляти чесність і моральну стійкість у професійній діяльності та приватному житті».

– *Професіоналізм та компетентність* – усі правники зобов'язані підтримувати високий рівень власної кваліфікації та поважати професійні здібності колег. Пункт 1 статті 11 Правил адвокатської етики визначає: «Адвокат зобов'язаний надавати правову допомогу клієнтам компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування».

– *Дотримання етичних стандартів* – правники мають керуватися не лише нормами закону, але й професійної етики. Стаття 4 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів вказує: «Прокурор повинен виконувати обов'язки, покладені на нього Конституцією та законами України, діяти в інтересах суспільства та держави».

– *Конструктивна взаємодія* – правники мають виявляти готовність до конструктивного діалогу та пошуку компромісів у межах, дозволених законом та професійною етикою. Пункт 3 статті 51 Правил адвокатської етики встановлює, що «адвокат повинен уникати проявів некоректного ставлення до позицій та аргументів протилежної сторони».

Ці принципи знаходять формальне вираження в *етичних кодексах* різних правничих професій:

– *Кодекс суддівської етики* (затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року) визначає принципи взаємодії суддів між собою та з іншими учасниками судового процесу;

– *Правила адвокатської етики* (затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 року) містять розділ VI «Відносини адвоката з іншими адвокатами», який детально регламентує принципи взаємодії в адвокатській спільноті;

– *Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів* (затверджений Всеукраїнською конференцією прокурорів 27 квітня 2017 року) регламентує взаємовідносини прокурорів між собою та з іншими суб'єктами правових відносин.

Відповідно до статті 43 Правил адвокатської етики, «відносини між адвокатами повинні будуватися на засадах взаємної поваги, дотримання професійних прав адвокатів та слідування всім основним принципам адвокатської етики».

На практиці дотримання принципів професійних взаємовідносин сприяє:

- Ефективному функціонуванню системи правосуддя;
- Підвищенню довіри суспільства до правничої професії;
- Забезпеченню високої якості правової допомоги;
- Професійному розвитку правників через обмін досвідом та знаннями;
- Формуванню сприятливого психологічного клімату в професійному середовищі.

2. Етичні аспекти конкуренції між правниками

Конкуренція є невід'ємною частиною ринку юридичних послуг, проте в правничому середовищі вона має певні етичні особливості та обмеження. Професійна конкуренція повинна базуватися на якості надання послуг, а не на приниженні гідності колег чи підриві їхньої професійної репутації.

Основні етичні аспекти конкуренції між правниками:

1. *Добросовісна конкуренція* – передбачає змагання на основі якості послуг, професіоналізму та компетентності. Відповідно до статті 10 Правил адвокатської етики, «у своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний використовувати усі законні засоби для надання ефективної правової допомоги клієнту, сприяння забезпеченню доступу до правосуддя».

2. *Неприпустимість недобросовісної конкуренції*, що включає:

– *Дискредитацію колег* – згідно з п. 2 статті 52 Правил адвокатської етики, «адвокат не має права вдаватися до антиреклами стосовно іншого адвоката або використовувати цей метод при рекламуванні своєї діяльності»;

– *Демпінг цін* – навмисне заниження вартості послуг для отримання переваги на ринку;

– *Поширення недостовірної інформації* про колег – стаття 57 Правил адвокатської етики забороняє «поширювати завідомо неправдиву інформацію стосовно іншого адвоката»;

– *Переманювання клієнтів* – стаття 54 Правил адвокатської етики встановлює, що «адвокат не повинен намагатися схилити до укладення угоди про надання правової допомоги особу, яка прийняла рішення звернутися до іншого адвоката».

3. *Етика рекламування юридичних послуг* – регламентується статтею 13 Правил адвокатської етики, де зазначається, що «реклама адвокатської діяльності не повинна містити заяв, що можуть ввести в оману потенційних клієнтів або зашкодити іншим адвокатам».

Згідно з пунктом 1 статті 13 Правил адвокатської етики, «рекламні матеріали про адвокатську діяльність (та будь-які інші публічні матеріали) не можуть містити: неправдивих відомостей стосовно адвоката (адвокатського бюро, адвокатського об'єднання); оціночних характеристик адвоката; критики адвокатами інших адвокатів; заяв про вірогідність успішного виконання доручень або інших заяв, що можуть викликати безпідставні надії у клієнтів».

4. *Допустимі межі критики конкурентів* – відповідно до статті 52 Правил адвокатської етики, «адвокат не повинен зазначати в рекламних матеріалах, що він має кращу кваліфікацію, ніж інші адвокати».

5. *Етичні обмеження у випадках переходу правника з однієї організації до іншої:*

– *Збереження конфіденційності* – згідно зі статтею 10 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів, «прокурор не має права розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, а також службову інформацію, які стали відомі йому під час виконання повноважень»;

– *Уникнення конфлікту інтересів* – стаття 9 Правил адвокатської етики забороняє адвокату представляти, захищати клієнта чи надавати йому правову

допомогу, якщо це суперечить інтересам клієнта, якому адвокат надавав правову допомогу раніше.

6. *Етичні аспекти конкуренції в публічному секторі* – для суддів та прокурорів конкуренція проявляється при кар'єрному просуванні та має відбуватися на основі таких критеріїв, як:

- Професіоналізм;
- Добросовісність;
- Результати діяльності;
- Ділові та моральні якості.

Відповідно до статті 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», на посаду судді може бути призначений громадянин України, який має відповідну освіту, стаж роботи у сфері права та відповідає критерію добросовісності. Стаття 83 цього ж Закону передбачає, що кваліфікаційне оцінювання проводиться прозоро, з урахуванням професійної компетентності, особистої компетентності та соціальної компетентності кандидата.

7. *Етичні аспекти представництва інтересів в одній справі* – адвокати мають право представляти різні сторони в одній справі за умови відсутності конфлікту інтересів. Стаття 28 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» забороняє адвокату укладати договір про надання правової допомоги, і він зобов'язаний відмовитися від виконання договору, укладеного адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, у разі, якщо виконання договору може суперечити інтересам клієнта, якому він надавав правову допомогу раніше.

Етичні принципи конкуренції між правниками мають важливе значення для:

- Збереження гідності та престижу правничої професії;
- Підтримання високих стандартів правової допомоги;
- Забезпечення здорового професійного середовища;
- Захисту інтересів клієнтів та суспільства в цілому.

3. Колегіальність та взаємоповага як основа професійних взаємовідносин

Колегіальність та взаємоповага є фундаментальними принципами взаємодії між правниками, які забезпечують ефективну співпрацю та підтримують високі стандарти професійної діяльності. Ці принципи знаходять відображення як у міжнародних документах, так і в національному законодавстві України.

Колегіальність у правничому середовищі означає:

- Визнання спільності професійних інтересів та цінностей;
- Готовність до співпраці та взаємодопомоги;
- Солідарність у захисті професійних прав та інтересів;
- Передачу професійного досвіду та підтримку молодих фахівців.

Взаємоповага проявляється через:

- Визнання професійної гідності кожного правника;

- Коректне ставлення до позицій та аргументів колег;
- Толерантність до різних поглядів та підходів у межах права;
- Дотримання етикету в професійному спілкуванні.

Нормативне закріплення принципів колегіальності та взаємоповаги:

1. У міжнародних документах:

– *Основні принципи щодо ролі юристів* (прийняті VIII Конгресом ООН з попередження злочинності і поведження з правопорушниками, 1990) у п. 9 зазначають: «Юристи у всіх своїх діях повинні завжди поводитися відповідно до честі та гідності своєї професії як важливі учасники в справі здійснення правосуддя».

– *Хартія основних принципів європейської адвокатської професії* (2006) встановлює принцип корпоративного духу професії, який означає, що «адвокати з повагою ставляться до своїх колег по професії, що сприяє підтриманню добрих взаємовідносин і довіри».

2. У національному законодавстві України:

– *Правила адвокатської етики* містять спеціальний розділ VI «Відносини адвоката з іншими адвокатами», який детально регламентує засади колегіальності та взаємоповаги в адвокатській спільноті. Стаття 51 цих Правил встановлює: «Адвокат повинен будувати свої відносини з іншими адвокатами на основі взаємоповаги, дотримання їхніх професійних прав, а також співпраці в інтересах клієнтів».

– *Кодекс суддівської етики* в статті 17 зазначає: «Суддя має підтримувати високу культуру поведінки в процесі, поважати гідність осіб, які беруть у ньому участь, виявляти тактовність і ввічливість». Стаття 20 передбачає: «Суддя повинен проявляти повагу до інших суддів, не критикувати публічно їхні дії та рішення».

– *Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів* у статті 27 визначає: «Прокурор повинен будувати стосунки з колегами та працівниками органів прокуратури на принципах поваги, довіри, взаємодопомоги та взаємопідтримки».

Практичні прояви колегіальності та взаємоповаги в правничому середовищі:

1. Комунікація між правниками:

– *Етикет у професійному спілкуванні* – звернення до колег із використанням відповідних форм ввічливості;

– *Повага до робочого часу колег* – узгодження зустрічей та телефонних розмов;

– *Культура листування* – дотримання професійного тону та стилю в офіційній кореспонденції.

2. Взаємодія в судовому процесі:

– *Повага до процесуальних прав опонента* – відповідно до п. 3 статті 51 Правил адвокатської етики, «адвокат повинен уникати проявів некоректного ставлення до позицій та аргументів протилежної сторони»;

– *Неприпустимість особистих випадів* – стаття 45 Правил адвокатської етики забороняє «використання при спілкуванні з іншими адвокатами висловів, що принижують честь, гідність та ділову репутацію колеги»;

– *Своєчасне надання процесуальних документів* – сприяння ефективному розгляду справи.

3. Взаємодопомога та підтримка:

– *Наставництво* – передача досвіду молодим правникам;

– *Професійні консультації* – взаємна допомога колегам у складних юридичних питаннях;

– *Заміна колеги* – у виняткових випадках (хвороба, відрядження) адвокат може звернутися до іншого адвоката з проханням про заміну. Згідно зі статтею 55 Правил адвокатської етики, «адвокат у випадках необхідності, зокрема у зв'язку з відсутністю через хворобу, надмірну зайнятість чи з інших причин, може звернутися до іншого адвоката з проханням тимчасово замінити його».

4. Захист професійних прав та інтересів колег:

– *Солідарність у протидії порушенням професійних прав* – відповідно до статті 46 Правил адвокатської етики, «адвокат, якому стало відомо про факти неправомірного поведіння щодо іншого адвоката, зокрема, про порушення його професійних прав та гарантій, повинен вжити розумно необхідних і доступних йому заходів для припинення таких порушень»;

– *Підтримка колег у конфліктних ситуаціях* з державними органами та посадовими особами.

5. Спільне вирішення проблем юридичної спільноти:

– *Участь у професійних об'єднаннях* – для розвитку професії та захисту спільних інтересів;

– *Участь у розробці етичних стандартів* та вдосконаленні нормативно-правової бази.

Колегіальність та взаємоповага особливо важливі в умовах реформування правової системи України та її адаптації до європейських стандартів. Згідно з п. 10 Преамбули до Основних принципів щодо ролі юристів, «захист основних прав і свобод людини вимагає, щоб усі люди мали реальний доступ до юридичних послуг, наданих незалежною юридичною професією», а це можливо лише за умови існування злагодженої професійної спільноти правників.

Разом з тим, принципи колегіальності та взаємоповаги не повинні негативно впливати на незалежність правника та його обов'язок діяти в інтересах клієнта або правосуддя. Як зазначено в статті 51 Правил адвокатської етики, «принцип колегіальності повинен органічно поєднуватись з певною конкуренцією, яка допускається між членами адвокатського співтовариства, оскільки важливим стимулом законної конкуренції між адвокатами є їх право на чесне створення професійної репутації».

4. Взаємодія представників різних правничих професій: етичний вимір

Взаємодія між представниками різних правничих професій – суддями, адвокатами, прокурорами, нотаріусами, юрисконсультами та іншими – має особливий етичний вимір, оскільки від якості цієї взаємодії залежить ефективність правосуддя та захист прав і свобод громадян. Кожна з правничих професій має власні функції, завдання та етичні стандарти, проте всі вони об'єднані спільною метою – забезпечення верховенства права.

Правові основи взаємодії представників різних правничих професій:

1. Міжнародні стандарти:

– *Рекомендація Res (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи про свободу здійснення професії адвоката* закликає до «заохочення взаєморозуміння між представниками правничих професій та розвитку форм їхньої взаємодії для ефективного відправлення правосуддя».

– *Висновок № 4 (2009) Консультативної ради європейських суддів «Про відносини між суддями та прокурорами»* наголошує на важливості «взаємодії між суддями та прокурорами на засадах взаємної поваги та незалежності».

2. Національне законодавство України:

– *Закон України «Про судоустрій і статус суддів»* у статті 6 встановлює, що «суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд», що передбачає конструктивну взаємодію з іншими учасниками судового процесу.

– *Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»* у статті 21 визначає обов'язки адвоката, які включають: «дотримуватися правил адвокатської етики» та «виконувати рішення органів адвокатського самоврядування».

– *Закон України «Про прокуратуру»* у статті 19 встановлює обов'язки прокурора, зокрема «проявляти повагу до осіб під час здійснення своїх повноважень».

Етичні аспекти взаємодії різних правничих професій:

1. Взаємодія судді та адвоката:

– *Повага до процесуальної ролі* – суддя повинен поважати роль адвоката як захисника інтересів клієнта, а адвокат – роль судді як незалежного арбітра.

– *Неприпустимість неформальних контактів* – згідно зі статтею 14 Кодексу суддівської етики, «суддя повинен не допускати виникнення конфлікту інтересів або виникнення обставин, що свідчать про упередженість судді»; і не допускати, згідно зі статтею 15, «будь-яких дій, що можуть викликати сумнів у його незалежності та неупередженості».

– *Етикет у судовому засіданні* – відповідно до статті 45 Правил адвокатської етики, «адвокат повинен виявляти повагу до суду та інших учасників судового провадження».

2. Взаємодія судді та прокурора:

– *Рівність сторін у змагальному процесі* – згідно зі статтею 22 Кримінального процесуального кодексу України, «сторони кримінального провадження мають рівні права», а суддя повинен забезпечувати цю рівність.

– *Недопущення позапроцесуального впливу* – стаття 3 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів зазначає, що «прокурор повинен забезпечувати незалежність своєї професійної діяльності».

– *Професійна дистанція* – Стаття 16 Кодексу суддівської етики вказує, що «суддя повинен бути прикладом неухильного додержання закону».

3. Взаємодія адвоката та прокурора:

– *Взаємна повага* – стаття 51 Правил адвокатської етики встановлює, що «адвокат повинен будувати свої відносини з представниками інших правничих професій на основі взаємоповаги та професійної етики».

– *Законність протистояння у змагальному процесі* – стаття 25 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів зазначає, що «прокурор повинен сприяти повній реалізації засад змагальності сторін».

– *Неприпустимість недобросовісних прийомів* – згідно з п. 3 статті 45 Правил адвокатської етики, «адвокат повинен уникати проявів некоректного ставлення до позицій та аргументів протилежної сторони».

4. Взаємодія правників приватного та публічного секторів:

– *Конструктивний діалог* – стаття 5 Правил адвокатської етики підкреслює важливість «конструктивної співпраці адвокатури з органами державної влади та місцевого самоврядування в інтересах суспільства».

– *Повага до професійної автономії* – визнання специфіки кожної правничої професії та особливостей її здійснення.

5. Взаємодія з юрисконсультами та правниками бізнесу:

– *Рівність у професійному статусі* – визнання юрисконсультів як повноцінних представників правничої професії.

– *Конструктивне партнерство* для досягнення правомірного результату.

Виклики та проблеми взаємодії представників різних правничих професій в Україні:

– *Інституційна недовіра* між представниками різних правничих професій (особливо між адвокатами та прокурорами);

– *Професійна конкуренція* – особливо між адвокатами та юрисконсультами;

– *Непрозорість взаємодії* – що може викликати сумніви у незалежності та безсторонності;

– *Комунікаційні бар'єри* – зумовлені різницею у професійних підходах та процедурах.

Шляхи вдосконалення етичної взаємодії між представниками різних правничих професій:

– *Міжпрофесійний діалог* – проведення спільних заходів, конференцій, круглих столів;

– *Розробка спільних етичних стандартів* – наприклад, через діяльність Української національної асоціації правників;

– *Спільні навчальні програми* – для формування єдиного розуміння етичних стандартів правничої професії;

– *Механізми врегулювання міжпрофесійних конфліктів* – створення етичних комісій з представників різних правничих професій.

Етично зважена взаємодія між представниками різних правничих професій має важливе значення для:

- Ефективного функціонування системи правосуддя;
- Забезпечення верховенства права;
- Підвищення довіри суспільства до правничої професії;
- Розвитку правової системи України відповідно до європейських стандартів.

Як зазначається у п. 4 Розділу II Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», одним із принципів внутрішньої політики у сфері формування і реалізації державної правової політики є «створення умов для посилення взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства».

5. Етика поведінки правника в суді та під час професійних заходів

Поведінка правника в суді та під час професійних заходів є важливим елементом професійної етики, що впливає як на особисту репутацію фахівця, так і на авторитет усієї правничої спільноти. Належна етика поведінки сприяє підтриманню гідності та престижу правничої професії, а також забезпечує ефективне здійснення правосуддя.

Етичні вимоги до поведінки правника в суді:

1. *Зовнішній вигляд та одяг* – відповідно до статті 47 Правил адвокатської етики, «адвокат повинен з'являтися на судові засідання в охайному вигляді, в одязі, що відповідає загальноприйнятим вимогам ділового етикету». У багатьох судах України діє правило щодо обов'язкового носіння мантиї адвокатами під час судових засідань, особливо в апеляційних та касаційних інстанціях.

2. *Пунктуальність та організованість* – правник має з'являтися на судові засідання вчасно та бути належним чином підготовленим. Згідно із статтею 45 Правил адвокатської етики, «адвокат зобов'язаний своєчасно прибути в призначені час і місце для участі у судовому засіданні чи процесуальній дії».

3. *Повага до суду* – виявляється через: використання звернень «Ваша честь» або «Високий суд»; підведення при вході судді до зали; спілкування з судом у коректній формі; дотримання процесуального регламенту.

4. *Етика процесуальної поведінки* – стаття 45 Правил адвокатської етики встановлює, що «адвокат має поводитися в суді коректно і не повинен проявляти неповагу до суду або порушувати процесуальні правила». Це передбачає: чітке дотримання порядку виступів; відсутність перебивань виступів інших учасників; коректне формулювання заперечень та клопотань; стримане реагування на рішення суду.

5. *Етика взаємодії з учасниками процесу* – включає: повагу до процесуальних опонентів; коректне ставлення до свідків та експертів; ввічливе

спілкування з працівниками апарату суду; уникнення конфронтаційної поведінки не пов'язаної з предметом розгляду.

6. *Відповідальне використання процесуальних прав* – згідно з частиною 3 статті 44 Цивільного процесуального кодексу України, «учасники справи зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами», що виключає зловживання процесуальними правами.

7. *Конфіденційність* – відповідно до статті 10 Правил адвокатської етики, «адвокат зобов'язаний забезпечувати конфіденційність інформації, яка становить адвокатську таємницю», включаючи нерозголошення такої інформації в суді, якщо інше не передбачено законом.

Етика поведінки правника під час професійних заходів:

1. *Повага до організаторів та інших учасників* – включає: дотримання регламенту та програми заходу; коректну поведінку під час дискусій; відключення або переведення в безшумний режим засобів зв'язку; повагу до часу інших учасників.

2. *Етика публічного виступу* – відповідно до загальноприйнятих стандартів професійної етики, правник повинен: дотримуватися регламенту виступу; уникати особистих випадів та образливих висловлювань; структурувати доповідь та говорити чітко; поважати аудиторію та її рівень підготовки.

3. *Етика дискусії та обговорення* – передбачає: аргументовану критику ідей, а не особистостей; готовність вислухати альтернативні погляди; дотримання культури мовлення; конструктивний підхід до обговорення.

4. *Представницька функція* – на професійних заходах правник представляє не лише себе, але й свою організацію та професію в цілому, що вимагає: відповідного зовнішнього вигляду; коректної поведінки; відповідальних висловлювань; уникнення конфліктних ситуацій.

5. *Мережевий етикет під час онлайн-заходів* – з розвитком технологій важливого значення набуває: технічна готовність до участі; відповідність фону та обстановки робочій атмосфері; уникнення сторонніх звуків та відволікань; коректне використання функцій чату та демонстрації екрану.

Дотримання етичних норм поведінки в суді та на професійних заходах має важливе значення для: підтримання авторитету правничої професії; забезпечення ефективності судового процесу; формування позитивного іміджу правника; розвитку професійної спільноти на засадах взаємоповаги.

6. Реагування на неетичну поведінку колег: форми та методи

Реагування на неетичну поведінку колег є важливим аспектом професійної відповідальності правника, що сприяє підтриманню високих стандартів правничої професії та захисту її репутації. Проте це питання вимагає зваженого підходу, що ґрунтується на принципах справедливості, пропорційності та колегіальності.

Правові основи реагування на неетичну поведінку колег:

1. *Міжнародні стандарти:* – Основні принципи щодо ролі юристів, прийняті VIII Конгресом ООН (1990), встановлюють, що «дисциплінарні заходи проти юристів повинні розглядатися неупередженим дисциплінарним комітетом, створеним юристами, незалежним органом або судом і повинні підлягати незалежному судовому контролю» (п. 28).

2. *Національне законодавство України:* – Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у статті 34 визначає порядок притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності; Закон України «Про судоустрій і статус суддів» у статті 109 встановлює порядок дисциплінарного провадження щодо судді; Закон України «Про прокуратуру» у статті 43 регламентує підстави та порядок притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності.

Форми неетичної поведінки, що потребують реагування:

1. *Порушення професійної етики щодо клієнтів або громадян:* розголошення конфіденційної інформації; дії в умовах конфлікту інтересів; ненадання належної правової допомоги; введення в оману щодо своєї кваліфікації або можливостей.

2. *Порушення етики взаємовідносин між колегами:* дискредитація колег; недобросовісна конкуренція; переманювання клієнтів; образливі висловлювання на адресу колег.

3. *Порушення етики поведінки в суді:* неповага до суду; зловживання процесуальними правами; недотримання процесуального регламенту; неналежна підготовка до судових засідань.

4. *Порушення загальних етичних принципів:* корупційні дії; підрив авторитету правничої професії; недоброчесна поведінка у приватному житті, що негативно впливає на репутацію професії.

Методи реагування на неетичну поведінку колег:

1. *Безпосереднє реагування:* Приватна бесіда – у випадках незначних порушень доцільно спочатку обговорити ситуацію з колегою приватно, вказавши на порушення та його можливі наслідки; Колегіальне обговорення – залучення досвідчених колег для спільного обговорення проблемної ситуації; Медіація – залучення третьої незацікавленої особи для вирішення конфлікту.

2. *Інституційне реагування:* Звернення до органів адвокатського самоврядування – відповідно до статті 33 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», дисциплінарне провадження щодо адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури; Звернення до Вищої ради правосуддя – згідно зі статтею 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», дисциплінарне провадження щодо судді здійснюється Вищою радою правосуддя; Звернення до відповідних дисциплінарних комісій прокуратури, нотаріату та інших правничих структур.

3. *Публічне реагування:* Публічні заяви професійних асоціацій – у випадках системних порушень або порушень, що завдають значної шкоди репутації професії; Обговорення етичних проблем на професійних форумах – без персоналізації конкретних випадків.

Принципи реагування на неетичну поведінку колег:

1. *Пропорційність* – реагування має відповідати характеру та тяжкості порушення. Згідно зі статтею 41 Правил адвокатської етики, «адвокат зобов'язаний сприяти попередженню порушень прав людини та громадянина, неналежного ставлення до адвоката або втручання у здійснення професійних функцій адвоката, проявляти при цьому відповідну толерантність, гуманізм та повагу до кожної людини».

2. *Конфіденційність* – особливо на початкових етапах реагування, коли факт порушення ще не доведено. Стаття 57 Правил адвокатської етики забороняє «поширювати завідомо неправдиву інформацію стосовно іншого адвоката».

3. *Об'єктивність* – реагування має базуватися на об'єктивному аналізі фактів, а не на особистих симпатіях чи антипатіях.

4. *Колегіальність* – навіть реагуючи на порушення, слід виходити з принципу поваги до професійної гідності колеги.

5. *Конструктивність* – метою реагування має бути не покарання, а виправлення ситуації та запобігання подібним порушенням у майбутньому.

Баланс між колегіальністю та обов'язком реагування:

Правник має зберігати баланс між принципом колегіальності та обов'язком реагувати на неетичну поведінку. Колегіальність не повинна перетворюватися на кругову поруку, а реагування не має бути надмірним чи упередженим.

Згідно зі статтею 46 Правил адвокатської етики, «адвокат, якому стало відомо про факти неправомірного поводження щодо іншого адвоката, зокрема, про порушення його професійних прав та гарантій, повинен вжити розумно необхідних і доступних йому заходів для припинення таких порушень». Водночас, як зазначено у статті 57 цих же Правил, «адвокат не повинен зловживати правом на звернення до органів адвокатського самоврядування з питань поведінки інших адвокатів».

Належне реагування на неетичну поведінку колег сприяє:

- Підтриманню високих професійних стандартів;
- Захисту авторитету правничої професії;
- Вдосконаленню етичних норм та практик;
- Підвищенню довіри суспільства до правників.

7. Культура професійної дискусії та критики

Культура професійної дискусії та критики є важливим елементом взаємовідносин між правниками, що сприяє професійному розвитку, вдосконаленню правозастосовної практики та пошуку оптимальних рішень складних правових проблем. Професійна дискусія повинна ґрунтуватися на принципах поваги, об'єктивності та конструктивності.

Принципи професійної дискусії в правничому середовищі:

1. *Повага до опонента* – незалежно від розбіжностей у поглядах, кожен учасник дискусії має право на повагу до своєї професійної гідності. Стаття 45 Правил адвокатської етики зазначає, що «під час здійснення професійної

діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки, бути стриманим і коректним».

2. *Об'єктивність* – аргументи в дискусії мають ґрунтуватися на фактах, нормах права та логічному мисленні, а не на емоціях чи особистих уподобаннях. Стаття 11 Правил адвокатської етики вимагає від адвоката «надавати професійну правничу допомогу клієнту, здійснювати його захист та представництво компетентно і добросовісно».

3. *Конструктивність* – метою дискусії має бути не перемога над опонентом, а пошук істини та найкращого рішення. Цей принцип відображено в пункті 6 статті 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який зобов'язує адвоката «виконувати рішення органів адвокатського самоврядування».

4. *Відкритість до альтернативних поглядів* – готовність розглянути аргументи опонента та, за наявності підстав, змінити свою позицію. Стаття 11 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів встановлює, що «прокурор має постійно підвищувати свій загальноосвітній і професійний рівень, культуру спілкування».

5. *Толерантність до різноманіття думок* – визнання права колег на власну позицію, навіть якщо вона суперечить загальноприйнятим уявленням. Стаття 50 Правил адвокатської етики передбачає, що «адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на обмеження права адвоката на захист».

Форми професійної дискусії в правничому середовищі:

1. *Наукові дискусії*: конференції, семінари, круглі столи; публікації в юридичних виданнях; обговорення в спеціалізованих юридичних онлайн-форумах.

2. *Процесуальні дискусії*: обмін аргументами під час судових засідань; дискусії під час досудового розслідування; обговорення правових позицій у процесі укладення угод.

3. *Корпоративні дискусії*: обговорення на засіданнях органів адвокатського самоврядування; дискусії на зборах суддів; обговорення на зборах прокурорів.

4. *Публічні дискусії*: обговорення законопроектів; дискусії щодо судової реформи; обговорення питань юридичної освіти.

Етичні аспекти професійної критики:

1. *Об'єкт критики* – критикувати слід позицію, аргументацію, дії, але не особистість. Стаття 51 Правил адвокатської етики встановлює, що «адвокат повинен уникати проявів некоректного ставлення до позицій та аргументів протилежної сторони».

2. *Форма критики* – критика має бути коректною, уникати образливих висловлювань та припущень щодо мотивів опонента. Згідно зі статтею 52 Правил адвокатської етики, «адвокат не має права вдаватись до антиреклами стосовно іншого адвоката або використовувати цей метод при рекламуванні своєї діяльності».

3. *Обґрунтованість критики* – перш ніж критикувати, слід переконатися у достовірності фактів та аргументів. Стаття 57 Правил адвокатської етики

забороняє «поширювати завідомо неправдиву інформацію стосовно іншого адвоката».

4. *Конструктивність критики* – критика має бути спрямована на вдосконалення, а не на руйнування. Вона повинна містити не лише вказівку на недоліки, але й пропозиції щодо їх усунення.

5. *Пропорційність критики* – інтенсивність критики має відповідати характеру та масштабу недоліків, що критикуються.

Культура сприйняття критики:

1. *Відкритість до зворотного зв'язку* – готовність розглянути критичні зауваження по суті, без упередження.

2. *Конструктивне сприйняття* – використання критики як можливості для професійного вдосконалення.

3. *Емоційна стриманість* – здатність відокремлювати емоційну реакцію від об'єктивної оцінки зауважень.

4. *Готовність до діалогу* – сприйняття критики як початку конструктивної дискусії, а не конфлікту.

Особливості критики судових рішень:

Законодавство України визнає право на критичний аналіз судових рішень, проте встановлює певні обмеження. Зокрема, стаття 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає, що «критика судового рішення не може мати наслідком притягнення до відповідальності». Водночас стаття 129 Конституції України встановлює, що «судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону».

Критика судових рішень має: ґрунтуватися на правовому аналізі; не підривати авторитет судової влади; уникати образливих висловлювань на адресу суддів; зосереджуватися на правовій аргументації, а не на особистості судді.

Культура професійної дискусії та критики сприяє: розвитку правової думки; вдосконаленню правозастосовної практики; підвищенню професійної майстерності правників; зміцненню авторитету правничої професії.

8. *Проблема доносительства та етичні межі повідомлення про порушення колег*

Питання повідомлення про неетичні дії або порушення професійних стандартів колегами є одним із найскладніших етичних викликів у правничій професії. Воно знаходиться на перетині обов'язку сприяти дотриманню професійних стандартів та принципу колегіальності, вимагаючи зваженого та відповідального підходу.

Поняття «доносительства» та його відмінність від правомірного повідомлення:

Доносительство в негативному сенсі цього слова характеризується: умисною метою нашкодити колезі; повідомленням неперевіреної або завідомо неправдивої інформації; прагненням отримати особисту вигоду за рахунок

репутації колеги; відсутністю справжньої турботи про дотримання професійних стандартів.

Правомірне повідомлення про порушення натомість: мотивоване турботою про підтримання професійних стандартів; базується на достовірній інформації; здійснюється через належні канали та процедури; не переслідує мети особистої вигоди чи помсти.

Правові рамки повідомлення про порушення колег:

1. *Міжнародні стандарти: Основні принципи щодо ролі юристів* (ООН, 1990) у пункті 29 зазначають, що «дисциплінарне провадження проти юристів має здійснюватися відповідно до кодексу професійної поведінки та інших визнаних стандартів та етики юридичної професії».

2. *Національне законодавство України: Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»* у статті 34 встановлює порядок притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, в тому числі на підставі звернень інших адвокатів; *Правила адвокатської етики* у статті 46 передбачають, що «адвокат, якому стало відомо про факти неправомірного поведіння щодо іншого адвоката, зокрема, про порушення його професійних прав та гарантій, повинен вжити розумно необхідних і доступних йому заходів для припинення таких порушень». Водночас стаття 57 забороняє «поширювати завідомо неправдиву інформацію стосовно іншого адвоката»; *Кодекс суддівської етики* в статті 20 зазначає, що «суддя повинен проявляти повагу до інших суддів, не критикувати публічно їхні дії та рішення». Проте це не виключає обов'язку повідомляти про серйозні порушення, що можуть завдати шкоди правосуддю.

Етичні дилеми при повідомленні про порушення колег:

1. *Конфлікт між лояльністю та принциповістю* – правник часто постає перед вибором між колегіальною солідарністю та обов'язком сприяти підтриманню високих професійних стандартів;

2. *Ризик помилкової інтерпретації* – не завжди можливо з повною упевненістю визначити, чи є дії колеги порушенням;

3. *Непевність щодо наслідків* – повідомлення може спричинити серйозні наслідки для колеги, які можуть бути непропорційними характеру порушення;

4. *Страх перед остракізмом* – побоювання негативної реакції професійної спільноти, клеймування «донощиком».

Етичні межі повідомлення про порушення колег:

1. *Критерії необхідності повідомлення: Серйозність порушення* – повідомляти слід про суттєві порушення, що можуть завдати значної шкоди клієнтам, правосуддю або репутації професії; *Повторюваність порушень* – систематичні порушення вимагають реагування навіть якщо кожне окреме з них не є надто серйозним; *Можливість виправлення ситуації іншими засобами* – перш ніж офіційно повідомляти про порушення, доцільно розглянути можливість неформального впливу на ситуацію.

2. *Етичні вимоги до процесу повідомлення: Достовірність інформації* – повідомлення має ґрунтуватися на перевірених фактах, а не на чутках чи припущеннях; *Належні мотиви* – метою повідомлення має бути захист

професійних стандартів, а не особиста вигода чи помста; *Пропорційність* – спосіб повідомлення має відповідати характеру та тяжкості порушення; *Конфіденційність* – повідомлення має здійснюватися через належні канали, уникаючи непотрібного розголосу.

3. *Процедурні аспекти повідомлення: Повідомлення через належні канали* – відповідно до статті 36 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», дисциплінарне провадження щодо адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката; *Документування фактів* – повідомлення має супроводжуватися належними доказами; *Готовність надати пояснення* – особа, яка повідомляє про порушення, має бути готова надати додаткові пояснення та обґрунтування.

Культура відповідального повідомлення про порушення:

Для формування здорової культури професійного середовища важливо розвивати відповідальне ставлення до питань повідомлення про порушення, що включає: розуміння різниці між доносительством та відповідальним повідомленням; визнання цінності підтримання високих професійних стандартів; створення захищених механізмів повідомлення про порушення; справедливую та прозору процедуру розгляду повідомлень.

9. Репутація юридичної спільноти як колективна відповідальність

Репутація юридичної спільноти є спільним надбанням усіх правників, що формується через індивідуальні та колективні дії, відображає суспільне сприйняття професії та впливає на довіру до правової системи в цілому. Підтримання високої репутації – це колективна відповідальність усіх представників правничої професії.

Сутність колективної репутації правничої спільноти:

– *Взаємозв'язок індивідуальної та колективної репутації* – дії окремого правника не лише формують його особисту репутацію, але й впливають на сприйняття всієї правничої професії. Непрофесійна чи неетична поведінка одного правника може підірвати довіру суспільства до всієї юридичної спільноти.

– *Вплив репутації на правову систему* – висока репутація юридичної спільноти сприяє зміцненню верховенства права, підвищенню довіри до судової системи та забезпеченню ефективного захисту прав громадян. Відповідно до п. 14 Преамбули Основних принципів щодо ролі юристів (ООН, 1990), «юристи відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до правосуддя, що залежить від суспільної довіри до їхньої доброчесності та професіоналізму».

– *Соціальна відповідальність правників* – як представники професії, що безпосередньо впливає на суспільний порядок і захист прав, правники мають обов'язок діяти так, щоб їхня поведінка сприяла позитивному іміджу професії.

Фактори, що формують репутацію юридичної спільноти:

– *Професіоналізм і компетентність* – надання якісних юридичних послуг, постійне підвищення кваліфікації та дотримання високих стандартів професійної діяльності. Стаття 11 Правил адвокатської етики наголошує, що «адвокат зобов'язаний надавати правову допомогу клієнтам компетентно і добросовісно».

– *Доброчесність і етична поведінка* – правники мають уникати корупційних дій, конфліктів інтересів і будь-якої поведінки, що може бути сприйнята як неетична. Стаття 4 Кодексу суддівської етики вимагає від судді «проявляти чесність і моральну стійкість у професійній діяльності та приватному житті».

– *Прозорість і підзвітність* – відкритість у діяльності правничих інституцій, чіткі механізми притягнення до відповідальності за порушення етичних стандартів. Наприклад, стаття 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлює прозорий порядок дисциплінарного провадження щодо адвокатів.

– *Соціальна активність і внесок у суспільство* – участь правників у пробо діяльності, правовій просвіті, захисті прав вразливих груп населення. Стаття 5 Правил адвокатської етики підкреслює важливість «сприяння розвитку правової культури в суспільстві».

– *Єдність професійної спільноти* – співпраця між правниками, участь у професійних асоціаціях, спільна робота над реформуванням правової системи. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії (2006) зазначає, що «корпоративний дух професії сприяє підтриманню добрих взаємовідносин і довіри».

Практичні аспекти підтримки репутації юридичної спільноти:

– *Дотримання етичних стандартів у повсякденній діяльності* – кожен правник має усвідомлювати, що його дії формують не лише особисту репутацію, але й імідж усієї професії. Наприклад, стаття 45 Правил адвокатської етики вимагає від адвоката «виявляти повагу до суду та інших учасників судового провадження».

– *Реагування на порушення колег* – своєчасне та зважене реагування на неетичну поведінку сприяє очищенню професії від непрофесійних елементів. Стаття 46 Правил адвокатської етики закликає адвокатів вживати заходів для припинення порушень професійних прав колег.

– *Участь у професійних об'єднаннях* – активна роль у діяльності асоціацій, таких як Національна асоціація адвокатів України, сприяє формуванню спільних стандартів і захисту інтересів професії.

– *Прозора комунікація із суспільством* – правники мають активно пояснювати свою роль у забезпеченні правосуддя, брати участь у публічних дискусіях і роз'яснювати складні правові питання. Це особливо важливо в умовах низької правової культури в суспільстві.

– *Підтримка молодих фахівців* – наставництво, передача досвіду та створення умов для професійного зростання сприяють формуванню нової генерації правників, які поділяють цінності доброчесності та професіоналізму.

Виклики для репутації юридичної спільноти в Україні:

– *Низька довіра суспільства* – історично сформована недовіра до правової системи, спричинена корупційними скандалами та непрозорістю.

– *Політизація правничої професії* – спроби використовувати правників у політичних цілях можуть підірвати їхню незалежність і репутацію.

– *Конкуренція та комерціалізація* – надмірна орієнтація на прибуток може призвести до порушення етичних стандартів, таких як демпінг цін чи недобросовісна конкуренція.

– *Недостатня координація між правничими професіями* – розбіжності між адвокатами, суддями та прокурорами можуть створювати враження роз'єднаності спільноти.

Шляхи підвищення репутації юридичної спільноти:

– *Розробка та впровадження єдиних етичних стандартів* – створення спільних кодексів етики для всіх правничих професій, які б уніфікували підходи до етичної поведінки.

– *Прозорі механізми дисциплінарної відповідальності* – забезпечення справедливого та неупередженого розгляду скарг на порушення етичних норм.

– *Правова просвіта населення* – проведення кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності громадян про роль правників у суспільстві.

– *Міжпрофесійна співпраця* – організація спільних заходів, таких як конференції чи тренінги, для зміцнення взаєморозуміння між суддями, адвокатами, прокурорами та іншими правниками.

– *Медійна активність* – використання засобів масової інформації для висвітлення позитивних прикладів роботи правників, що сприяють захисту прав людини та верховенству права.

Значення підтримки репутації юридичної спільноти:

– *Зміцнення довіри до правосуддя* – висока репутація правників сприяє сприйняттю правової системи як справедливої та ефективної.

– *Підвищення престижу професії* – позитивний імідж залучає до професії талановитих фахівців.

– *Забезпечення стабільності правової системи* – довіра до правників є запорукою суспільного спокою та поваги до закону.

– *Сприяння європейській інтеграції* – відповідність етичним стандартам європейських правничих спільнот є важливим кроком для гармонізації правової системи України з європейськими нормами.

Колективна відповідальність за репутацію юридичної спільноти вимагає від кожного правника усвідомлення своєї ролі у формуванні суспільного сприйняття професії. Як зазначено у п. 2 статті 4 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів, «прокурор повинен усвідомлювати, що його поведінка як у професійній діяльності, так і в приватному житті впливає на авторитет прокуратури та довіру до неї».